

SÖDERTÄLJE KOMMUN Kommunstyrelsen	
2017 -10- 17	
Dnr	Rnr

1 (2)
15
KS 2017/124

Barnbokslut 2016

Dnr: KS 17/238

Sammanfattning av ärendet

Kommunens barnbokslut syftar till att ge en översiktlig bild av barnens situation och tar sin utgångspunkt i barnkonventionens barnrättsperspektiv. Liksom tidigare år lyfts problemet med barnfattigdom som har en stor påverkan på barns livsvillkor. Positiva trender som kan utläsas från årets elevenkät är att ungdomars självrapporterade alkohol och tobaksvanor fortsätter förbättras. Däremot ökar den psykiska ohälsan drastiskt hos kommunens tonåringar. Alarmerande siffror från barnhälsovården är att 20,4 procent av kommunens 0-4 v gamla barn utsätts för tobaksrök i sin hemmiljö. Det är av stor vikt att kommunens verksamheter arbetar förebyggande och främjande för att förbättra barnens uppväxtvillkor.

Beslutsunderlag

Rapport barnbokslut 2017-09-29

Tjänsteskrivelse 2017-09-29

Ärendet

Statistik för 2016 visar på att barn i familjer med långvarigt ekonomiskt bistånd långsamt minskar över tid i Södertälje. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att barnfattigdomen i Södertälje är mycket högre än genomsnittet för riket. Årsstatistiken från barnhälsovården i Stockholms län visar att andelen barn 0-4 veckor gamla som utsätts för tobaksrök i hemmet är mycket hög i Södertälje kommun, 20,4 procent jämfört med 8 procent som är genomsnittet för Stockholms län. För att förbättra förutsättningarna för att de allra minsta barnen i Södertälje är det av största vikt att den sociala investeringen med familjecentraler och utökat hembesöksprogram fortsätter som planerat och att det efter projekttiden med medel från fonden finns en plan för det fortsatta arbetet. Den positiva trenden för tonåringars självrapporterade alkohol- och tobaksvanor fortsätter enligt 2016 års elevenkät (Stockholmsenkäten). Både flickor och pojkar väljer i större utsträckning bort både alkohol och cigaretter. Däremot ökar den psykiska ohälsan hos kommunens tonåringar och det är framförallt tjejer på gymnasiet som mår allt sämre jämfört med tidigare mätningar.

Det totala antalet elever med behörighet till gymnasiet har ökat för samtliga program från föregående läsår, liksom antalet elever som är behöriga i engelska, matematik och svenska.

I Södertälje kommun genomförs väsentligt fler vräkningar som berör barn relaterat till jämförbara kommuner. Det finns ett problem med handel av hyreskontrakt och olovlig andrahandsuthyrning i Södertälje som kan vara en del av orsaken.

Barnkonventionen föreslås bli lag från den 1 januari 2020, det kommer innebära ökade krav på kunskap om barnrätten inom kommunens verksamheter.

Ekonomiska konsekvenser och finansiering

Rapporten medför inga ekonomiska konsekvenser.

Kommunstyrelsens kontors förslag till Hållbarhetsutskottet:

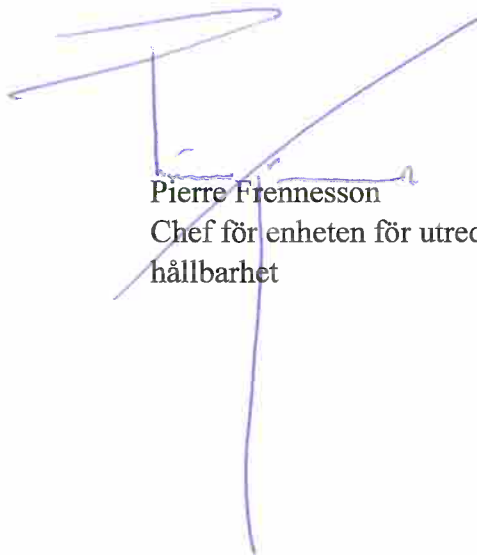
Hållbarhetsutskottet tillstyrker barnbokslut 2016.

Kommunstyrelsens kontors förslag till Kommunstyrelsen:

Kommunstyrelsen godkänner barnbokslut 2016.

Rickard Sundbom
Stadsdirektör

Pierre Frennesson
Chef för enheten för utredning och
hållbarhet

Handläggare: Elin Malmqvist
Utredare
Enheten för utredning och hållbarhet
Telefon (direkt): 08-523 029 87
E-post: elin.malmqvist@sodertalje.se

Beslutet skickas till

Akten

Enheten för utredning och hållbarhet

Rapport | 2017-09-29

Barnbokslut 2016

Södertälje kommun

Elin Malmqvist
Utredare
Enheten för utredning och hållbarhet
Telefon (direkt): 08-523 029 87
E-post: elin.malmqvist@sodertalje.se

Innehållsförteckning

1. Sammanfattning	3
2. Inledning	4
2.1 Barnbokslutet i Södertälje	4
2.2 Lagar och konventioner	4
2.2.1 Barnkonventionen	4
2.2.2 Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.....	5
3. Barnbokslut 2016	7
3.1 Ekonomiska förutsättningar	7
3.2 Tobak, droger, alkohol och hälsa	8
3.3 Trygghet	11
3.3.1 Barnmisshandel, orosanmälningar och placeringar	11
3.3.2 Självrapporterad brottslighet	13
3.3.3 Avhysningar	14
3.4 Psykisk hälsa	16
3.5 Skola och utbildning.....	18
3.6 Delaktighet och inflytande	20
3.7 Barn med funktionsnedsättning.....	21

1. Sammanfattning

Södertälje kommun genomför varje år ett barnbokslut för att belysa situationen för kommunens barn och unga. Redovisningen utgår från ett antal indikatorer som används för att säkerställa en god hälsa hos barn och unga. I år har även ett avsnitt om situationen för barn och unga med en funktionsnedsättning tagits med för att extra belysa den målgrupp som är en utsatt grupp inom flera områden.

Barnbokslutet 2016 visar att ungefär en fjärdedel av kommunens barn mellan 0-4 veckor utsätts för tobaksrök i hemmet. I områden med hög andel barn som utsätts för tobaksrök behöver riktade insatser prioriteras, kommunen saknar sedan år 2014 preventionssamordnare.

I Södertälje kommun har antalet anmälningar gällande barnmisshandel ökat och är betydligt högre än både riket och Stockholms län gällande barn i alla åldersgrupper. Antalet ökade anmälningar kan vara en effekt av en minskad tolerans av barnmisshandel i samhället.

I Södertälje kommun genomförs väsentligt fler vräkningar som berör barn relaterat till jämförbara kommuner. Det finns ett problem med handel av hyreskontrakt och olovlig andrahandsuthyrning i Södertälje som kan vara en del av orsaken.

Utvecklingen gällande den psykiska hälsan för skolelever i Södertälje är särskilt hög bland unga flickor på gymnasiet. I 2016 års elevenkät är det 42 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna som uppger att de väldigt ofta eller ganska ofta är ledsna och deppiga utan att veta varför.

Det totala antalet elever med behörighet till gymnasiet har ökat för samtliga program från föregående läsår, liksom antalet elever som är behöriga i engelska, matematik och svenska. Däremot har andelen lärare med pedagogisk utbildning minskat i Södertälje.

2. Inledning

Barnperspektivet är prioriterat i Södertälje kommun och ska genomsyra allt arbete i kommunen. Varje år genomförs ett barnbokslut som syftar till att ge en översiktlig bild av barnens situation i kommunen.

2.1 Barnbokslutet i Södertälje

Under år 2016 var en fjärdedel (24,4 %) eller 23 077 personer av Södertäljes invånare under 20 år vilket motsvarade en ökning med 237 personer (1 %) sedan år 2015.

Södertäljes barnbokslut utgår från det nationella statistikverktyget ”Max 18”, som är framtaget av Barnombudsmannen. Max 18 innehåller indikatorer som syftar till att beskriva barns situation utifrån barnkonventionen. En stor del av statistiken i barnbokslutet är också hämtad från stockholmsenkäten (elevenkäten) som genomförs vartannat år. Stockholmsenkäten (elevenkäten) är en omfattande enkätundersökning med frågor som rör ungdomars alkohol-, narkotika- och tobakskonsumtion, skola, familj, kamrater samt psykisk ohälsa, brott och trygghet. Undersökningen genomförs vartannat år på uppdrag av socialförvaltningen och riktar sig till samtliga elever boende i Stockholms län som går i grundskolans årskurs 9 och gymnasiets årskurs 2. Kommunala skolor är ålagda att delta medan fristående skolor deltar frivilligt.

2.2 Lagar och konventioner

2.2.1 Barnkonventionen

Regeringen har beslutat att barnkonventionen ska bli lag från och med den 1 januari 2020. Sammanfattningsvis motiverar regeringen beslutet med den mindre lyckade transformeringen av barns rättigheter i gällande rätt. Regeringen pekar särskilt på att skyldigheter för verksamheter på statlig och kommunal nivå inte har fått tillräckligt genomslag. Genom att inkorporera barnkonventionen blir konventionens bestämmelser gällande som lag och kan, med vissa reservationer, läggas till grund för myndigheters beslut i mål och ärenden. Samtidigt kan inkorporeringen leda till att luckor i nuvarande lagstiftning täpps till¹

Beslutet har väckt vissa farhågor, såsom att tolkningsansvaret och intresseavvägningar genom inkorporeringen läggs på förvaltningsmyndigheterna och ytterst på domstolarna, och att det saknas en överstatlig domstol likt Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Farhågor finns även för att artiklarna i barnkonventionen inte är utformade likt nationella bestämmelser, utan generellt är allmänt hållna och innehåller vaga formuleringar, vilket kan komma att leda till en oförutsägbar rättstillämpning. SKL (Sveriges kommuner och landsting) är en av de remissinstanser som pekat på de eventuella konfliktsituationer som kan uppstå. Såsom vårdnadshavarens bestämmanderätt enligt föräldrabalken i förhållande till barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12.

¹ <http://www.regeringen.se/artiklar/2017/07/fragor-och-svar-om-att-gora-fns-barnkonvention-till-svensk-lag/>

SKL håller för sannolikt att en inkorporering av barnkonventionen kommer innebära stora kostnader för kommuner till följd av nödvändiga utbildningsinsatser och en förväntad ökning av mängden ärenden och överklaganden i domstol².

Det är barnombudsmannen som fått i uppdrag att genomföra utbildningsinsatser i kommuner och landsting för att stärka kompetensen kring barnkonventionen³.

I dag saknas kommunövergripande riktlinjer/policys i Södertälje kring arbetet med att införliva ett barnperspektiv baserat på FN:s barnkonvention i kommunens processer. Det har inte heller genomförts någon kommungemensam utbildningsinsats med fokus på barnkonventionen.

Det finns fyra huvudprinciper som är övergripande för samtliga artiklar i konventionen, dessa är:

Artikel 2 Principen om icke diskriminering, att barn har lika värde och samma rättigheter.	Artikel 3 Principen om barnets bästa som ska beaktas vid alla beslut som rör barn.
Artikel 6 Principen om rätten till liv och utveckling.	Artikel 12 Principen om respekt för barnets åsikter och att alla barn har rätt att uttrycka sin mening.

Vid en inkorporering av barnkonventionen följer att ovan artiklar får direkt, om än inte helt okontroversiell, betydelse för verksamheter på kommunal nivå. Till exempel öppnar artikel tre upp för en bedömning av vad som är "barnets bästa", en bedömning som tillåter subjektiva, nationellt och kulturellt färgade tolkningar, något som kan komma att leda till ökade krav på rättstillämparen att i enskilda och generella avgöranden specificera vad i ställningstagandet som anses vara till barnets bästa.

2.2.2 Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

År 2008 antog Sverige konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionens syfte är att stärka skyddet av de mänskliga rättigheter som personer med funktionsnedsättning har enligt de konventioner som redan finns. Den fokuserar på icke-diskriminering och listar nödvändiga åtgärder för att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter⁴.

I konventionen finns det en artikel som särskilt handlar om barn med funktionsnedsättning.

² SKL:s yttrande, dnr 16/02233, bilaga 1

³ <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/20171/ny-barnrattslag-kan-stoppa-isoleringar-och-baltning/>, 2017-07-03

⁴ Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Artikel 7

Barn med funktionsnedsättning

1. Konventionsstaterna ska vidta alla nödvändiga åtgärder som behövs för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn.
2. I alla åtgärder som rör barn med funktionsnedsättning ska barnets bästa komma i främsta rummet.
3. Konventionsstaterna ska säkerställa att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, varvid deras åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad på lika villkor som för andra barn, och att de för att utöva denna rättighet erbjuds stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder.

I barnbokslutet för 2016 har ett avsnitt angående situationen för barn med funktionsnedsättning tagits med, vilka enligt flera undersökningar, är en utsatt grupp. Det finns ingen kommunstatistik som belyser situationen för barn med funktionsnedsättning i Södertälje. För att åskådliggöra detta område på en generell nivå används information från Barnombudsmannens rapport "Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd" från år 2016⁵ samt statistik från Folkhälsomyndigheten (tidigare Statens folkhälsoinstitut)

---

⁵ Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd, Barnombudsmannen, Stockholm 2016.

3. Barnbokslut 2016

I nedanstående avsnitt beskrivs situationen för barn och unga i Södertälje kommun utifrån ett antal indikatorer som är grundläggande för en god hälsa. Beskrivningen kompletteras med statistik som också jämförs med tidigare år. I jämförelsen från tidigare år redovisas förändringarna i procentenheter och inte i procent⁶. I vissa fall jämförs resultatet med genomsnittet från Stockholms län eller med ett genomsnitt för riket totalt. Viss statistisk har en eftersläpning i tid -därför redovisas vissa indikatorer för år 2014.

Grön pil		anger att utvecklingen sedan förra mätningen ses som positiv
Röd pil		anger att utvecklingen ses som negativ
Gul pil		visar på att läget är oförändrat sedan senaste mätningen.

3.1 Ekonomiska förutsättningar

Barn påverkas av föräldrars ekonomi, det påverkar deras möjligheter till fritidsysselsättning, trygghet och värdigt boende. Även barns framtida möjligheter till en god hälsa påverkas av föräldrarnas socioekonomiska situation. Artikel 26 i barnkonventionen gäller samhällets ekonomiska stöd till barn. Barnets rätt till den levnadsstandard som krävs för dess utveckling behandlas i artikel 27. Barnfattigdomen är hög i Södertälje jämfört med resten av landet. En minskning av barnfattigdomen har länge varit ett av kommunfullmäktiges långsiktiga mål.

Statistiska centralbyrån (SCB) har gjort förändringar i hur statistiken producerats, bland annat har det nyupprättade lägenhetsregistret, som på ett bättre sätt fångar upp vilka som bor tillsammans, börjat användas i statistikproduktionen. Detta medför att det blir ett tidsseriebrott för indikatorerna ”andel barn i ekonomiskt utsatta familjer” samt ”andel barn med låg ekonomisk inkomststandard” som därmed inte blir jämförbar med statistiken från tidigare år och gör att statistik från tidigare år än 2014 inte kan användas.

SCB har dessutom gjort en del förändringar i sin barnstatistik. Tidigare producerades ekonomiska indikatorer för samtliga barn, men nu skapas inte sådana för hushåll där ingen vuxen varit folkbokförd i Sverige hela året eller där registrerad inkomst saknas. Det är samma avgränsning som används i SCB:s officiella statistik över hushållens ekonomi och innebär att det saknas ekonomiska indikatorer för många barn som invandrat under året. Exempelvis saknas ekonomiska indikatorer för 87 procent av barnen med en vistelsetid på 0 år för 2014. Eftersom de här barnen i stor utsträckning har låg inkomststandard leder det till att andelen med låg inkomststandard i den nya statistiken är lägre för gruppen med vistelsetid 0–4 år. Det ska dock inte tolkas som att situationen har förbättrats.

⁶ En förändring i procent innebär att förändringen motsvaras av en viss andel av utgångsvärdet. En förändring i procentenheter betyder differensen (skillnaden) mellan två procenttal.

Andel barn i ekonomiskt utsatta familjer ⁷	2015	Förändring sedan 2014
Riket	15 %	→
Södertälje	23 %	→

Andel barn i familjer med låg ekonomisk inkomststandard ⁸	2015	Förändring Sedan 2014
Riket	7 %	↓1
Södertälje	12 %	↓1

Andel barn i familjer med långvarigt ekonomiskt bistånd ⁹	2015	Förändring Sedan 2014
Riket	2,6 %	↓0,1
Södertälje	4,5 %	↓0,6

Källa: Inkomst och taxeringsregistret (IoT), SCB (Max 18)

3.2 Tobak, droger, alkohol och hälsa

Barnets rätt till hälsa inryms under artikel 24, artikel 33 handlar om att skydda barn från drogmissbruk och att genomföra insatser och undervisning som syftar till att barn inte ska använda droger. Barnkonventionen säger även att barn har rätt till bästa möjliga hälsa och en tobaksfri uppväxt och framtid. Artikel 6 (Rätt till liv och överlevnad) Artikel 3 (Barnets bästa).

Barnhälsovården rapporterar om de minsta barnens hälsa i sin årsstatistik för 2016. Andelen barn 0-4 veckor gamla som utsätts för tobaksrök i hemmet är oroväckande hög i Södertälje kommun, 20,4 procent. Det är en ökning med nästan 3 procentenheter sedan år 2015.

Genomsnittet för Stockholms län är 8 procent. Barn som växer upp i en miljö där någon i familjen röker, riskerar att utsättas för negativa hälsoeffekter, som t.ex. upprepade luftvägsinfektioner och öroninflammationer samt ökad risk för plötslig spädbarnsdöd.

Det finns ett tydligt samband mellan rökning i hemmet vid noll till fyra veckors ålder och familjers socioekonomi, vilket redovisas i figuren nedan*. Samma samband går att se när det gäller förekomst av karies och barnfetma¹⁰.

⁷ Indikatoren visar andel barn som lever i familjer med låg inkomst. Indikatoren mäter relativ ekonomisk utsatthet vilket innebär att den visar hur stor andel av barnen som lever i de hushåll som har de lägsta inkomsterna i samhället. Det skiljer sig från absoluta mått på ekonomisk utsatthet som visar hur många barn som lever i familjer som har svårt att klara av de nödvändigaste utgifterna.

⁸ Indikatoren visar andelen barn som lever i familjer med låg inkomststandard. Indikatoren mäter absolut ekonomisk utsatthet vilket innebär att den visar hur stor andel av barnen som lever i hushåll där inkomsterna inte räcker till för att betala boende och de mest nödvändiga levnadsomkostnaderna.

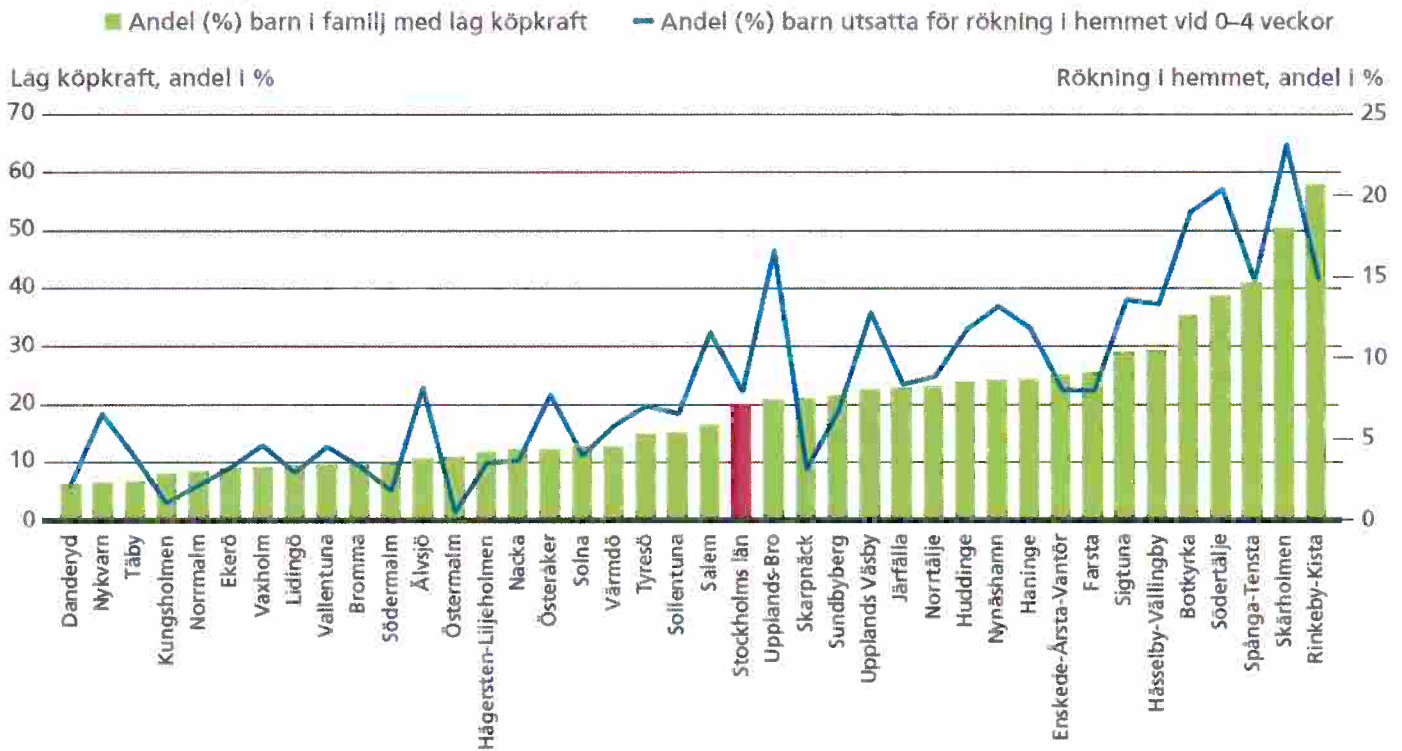
⁹ Indikatoren visar hur stor andel av barnen som lever i familjer som under en längre tid, minst 10 månader under ett kalenderår, mottagit ekonomiskt bistånd (tidigare socialbidrag).

¹⁰ Barnhälsovård i Stockholms läns landsting, Årsrapport 2015 och Årsrapport 2016

* Köpkraft: Uppgifter om familjers köpkraft är hämtade från Tillväxt- och regionplaneförvaltningen och SCB områdesdatabas och avser deklarerad inkomst 2014. Köpkraft definieras enligt SCB som disponibel inkomst per

I områden med hög andel barn som utsätts för tobaksrök behöver riktade insatser prioriteras. Södertälje kommun saknar ett sammanhållet förebyggande ANTD- (alkohol-, narkotika-, tobaks- och drog-) arbete sedan tjänsterna som preventionssamordnare togs bort år 2014.

Figur 6. **Andel (%) barn födda 2015 som vid 0-4 veckors ålder utsätts för tobaksrök i hemmet i förhållande till andel (%) barn som tillhör familj med låg köpkraft, per stadsdel/kommun**
(Pearsons linjära korrelationskoefficient $r=0.81$, $p<0.001$)

Källa: Årsrapport, Barnhälsovården i Stockholms län 2016

Familjecentralen i Geneta och Hovsjö spelar en viktig roll för att förbättra förutsättningarna för en bra hälsa bland de allra minsta barnen i Södertälje. Våren 2016 reviderades projektplanen för familjecentralen för att införa en arbetsmodell som provats i Rinkeby. Arbetsmodellen handlar om att bygga upp ett utökat hembesöksprogram för barn till förstagångsföräldrar och till föräldrar som får sitt första barn i Sverige, även om de tidigare fått barn. Det innebär att en BHV (barnhälsovård)-sjuksköterska och en föräldrastödjare (familjecentralens kurator) tillsammans gör hembesök vid sex tillfällen under barnets första 15 månader. I hembesöksprogrammet i Södertälje är målgruppen listade på Capio i områdena Geneta, Ronna och Hovsjö. Syftet är att så tidigt som möjligt ge stöd till föräldrarna för att förebygga ohälsa bland barnen. Sedan arbetsmodellen påbörjades i oktober 2016 har 100 % av de tillfrågade tackat ja och ingen har valt att avsluta sin medverkan. Kartläggning av deltagarna visar att endast någon enstaka förälder är född i Sverige. Minst 40 % av de medverkande är antingen asylsökande eller nyanlända, 60 % av papporna deltog vid första hembesöket.

konsumtionsenhet för familjer med barn 0 - 5år. I denna rapport definieras låg köpkraft som andel barn 0-5 år, som bor i familj som tillhör den lägsta kvintilen (20 %) i disponibel inkomst per konsumtionsenhet.

Barnen lever i stort med båda sina föräldrar, föräldrarna har god hälsa, men minst 27 % av barnen lever i hem där rökning förekommer.¹¹

Den positiva trenden för tonåringars självrapporterade alkohol- och tobaksvanor fortsätter enligt 2016 års elevenkät. Både flickor och pojkar väljer i större utsträckning bort både alkohol och cigaretter. Av de som röker köper fortfarande mer än två tredjedelar tobak själva i kiosk eller butik, trots att de är under 18 år. Det finns också vissa könsskillnader som t.ex. att flickor i något större utsträckning röker och det är nästan bara pojkar som använder snus.

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de under läsåret 2016 använt någon form av tobak	2016	Förändring 2014
Åk 9 Pojkar	10 %	↓4
Åk 9 Flickor	9 %	↓6
År 2 Gy Pojkar	28 %	↑2
År 2 Gy Flickor	23 %	→

Källa: Stockholmsenkäten 2016 och 2014 (elevenkäten)

Alkohol användningen fortsätter att minska för alla grupper. I åk 9 har drygt två tredjedelar aldrig använt alkohol 2016 (jämfört med en tredjedel av eleverna 2002). Andelen elever med storkonsumtion av alkohol fortsätter att minska.

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de är storkonsument av alkohol	2016	Förändring 2014
Åk 9 Totalt	6 %	↓5
År 2 Gy Pojkar	26 %	↑1
År 2 Gy Flickor	18 %	↓1

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de är <u>inte</u> dricker alkohol	2016	Förändring 2014
Åk 9 Pojkar	66 %	↑9
Åk 9 Flickor	70 %	↑12
År 2 Gy Pojkar	35 %	↑6
År 2 Gy Flickor	36 %	↓3

Källa: Stockholmsenkäten 2016 och 2014 (elevenkäten)

¹¹ Deluppföljning Projekt "Start av familjecentral i Geneta och Hovsjö" (Eva Olanders, projektledare familjecentraler), 2017-08-30

Andelen elever som någon gång använt narkotika minskar sedan förra mätningen 2014, men den mycket tydliga och positiva trenden, som syns för tobak och alkohol är inte lika tydlig för narkotika.

Ett mönster är att dagligrökare är kraftigt överrepresenterade i gruppen som prövat narkotika. På sikt kan det betyda att minskningen av antalet rökare även leder till en minskning av narkotikabruk.

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de någon gång under läsåret 2016 använt narkotika	2016	Förändring 2014
Åk 9 Pojkar	5 %	↓ 4
Åk 9 Flickor	4 %	↓ 1
År 2 Gy Pojkar	11 %	↓ 4
År 2 Gy Flickor	8 %	↓ 1

Källa: Stockholmsenkäten 2016 och 2014 (elevenkäten)

3.3 Trygghet

Barnkonventionen tar upp barns skydd mot övergrepp i bland annat artikel 19 där det står att barn har rätt att skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld och mot utnyttjande inom familjen. Hur trygg en plats är att växa upp på kan bland annat mätas med hjälp av brottsstatistik.

I Södertälje kommun har antalet anmälningar gällande barnmisshandel ökat och är betydligt högre än både riket och Stockholms län gällande barn i alla åldersgrupper. I Södertälje kommun gjordes 128 fler anmälningar om barnmisshandel 0-18 år (per hundra tusen invånare) jämfört med riket. Grova brott anmäls oftare än lindriga, brott mellan obekanta oftare än mellan bekanta och brott som sker på allmän plats oftare än de som sker på privat plats. Misshandelsbrotten mot barn i åldern 7–14 år anmäls i hög grad av skolan.

3.3.1 Barnmisshandel, orosanmälningar och placeringar

Misshandel mot barn, antal anmälda brott i Södertälje	Södertälje 2015	Förändring sedan 2014
Mot barn 0-6 år	66	↑ 8
Mot barn 7-14 år	182	↑ 48
Mot barn 15-17 år	68	↑ 13
Totalt	316	↑ 53

Misshandel mot barn antal anmälningar/100 000 inv.	Södertälje 2015	Riket 2015
Mot barn 0-6 år	71	42
Mot barn 7-14 år	196	106
Mot barn 15-17 år	73	65
Genomsnitt/100 000	340	212

Källa: Brottsförebyggande rådet (www.bra.se/brott-och-statistik/statistik-utifran-brottstyper/barnmisshandel.html)

Det ökade antalet polisanmälda barnmisshandelsfall förklaras bland annat med en minskad tolerans mot barnmisshandel i samhället. Mörkertalet antas vara stort när det gäller våld mot små barn eftersom detta ofta inte polisanmäls i samma utsträckning. Med ”misshandel” och ”grov misshandel”, avses brott enligt 3 kap 5-6 §§ Brottsbalken (1962:700).

Dessa brott utgör majoriteten av de våldsbrott som polisanmäls i Sverige. Mörkertalet är stort och man räknar med att ungefär en fjärdedel av alla misshandelsbrott anmäls till polisen.

Antalet orosanmälningar gällande misshandel mot barn har dock minskat sedan år 2015, och det är en nedåtgående trend. Orosanmälningarna till socialtjänstens gällande misshandel mot barn anmäls till största delen av barnomsorg, skola och polis. Enheten ”Barn och ungdom” inom socialtjänsten i Södertälje har som ny rutin att anmäla samtliga orosanmälningar till polisen när det gäller våld mot barn, vilket också kan vara en förklaring till att antalet anmälningar till polisen har ökat¹².

Polisen har skyldighet (enligt lag) att göra orosanmälningar till socialtjänsten när de misstänker att ett barn far illa. Polisen utreder brottet och socialtjänsten utreder barnets situation och beslutar i vissa fall att barnet ska omhändertas med stöd av LVU trots att polisutredningen kring brottet läggs ned. Ibland kan det upprättas fler orosanmälningar gällande samma händelse både hos socialtjänsten och hos polisen. Det beror på att flera orosanmälningar kan lämnas in angående samma händelse eller barn från flera olika personer/institutioner.

Socialtjänsten i Södertälje har bra samverkan med polisen. Barnahus är ett samarbete mellan Södertälje polismästardistrikt, Södertörns åklagarkammare, Södertälje kommun, Salem kommun och Nykvarns kommun. Syftet med Barnahus är att i en trygg, barnvänlig miljö låta barn vara i centrum för utredningsprocessen. Barnet ska slippa slussas runt mellan olika myndigheter och ska inte behöva upprepa sin historia för flera personer. Barnahus tar emot barn upp till 18 år som misstänks ha blivit utsatta för misshandel, sexuella övergrepp eller bevittnat våld¹³.

¹² Ulrika Hallensjö, verksamhetsutvecklare, Barn och Ungdom, 2017-09-27

¹³ <https://www.sodertalje.se/omsorg-och-socialt-stod/barn-ungdom-och-familj/barnahus/>

Antal orosanmälningar till socialtjänsten Södertälje	2016	2015	Förändring sedan 2014
Misshandel mot barn 0-18år	415	468	53↓
Antal orosanmälningar "våld i hemmet"	468	444	24↑
Antal orosanmälningar "kriminalitet ungdomar"	523	437	86↓

Antal placeringar i Södertälje	2016	2015	Förändring sedan 2014
Antal placerade barn enligt LSS	5	9	4 ↓
Antal placerade barn i jourhem familjehem eller institution	324	310	14↑

Källa: Procapita, social- och omsorgskontoret i Södertälje kommun

3.3.2 Självrapporterad brottslighet

Ingen av de brottsindikatorer som ingår i Stockholmsenkäten (elevenkäten) visar på någon ökning av självrapporterad brottslighet för någon av elevgrupperna i länet. Könsskillnaderna är fortsatt tydliga, pojkar begår betydligt flera brott och mer allvarliga brott jämfört med flickor. Över ett längre tidsperspektiv visar utvecklingen att pojkar och flickor närmar sig varandra i självdeklarerad brottslighet och att denna utveckling framförallt drivs av en minskad brottslighet bland pojkar.

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de under läsåret 2016 snattat	2016	Förändring sedan 2014
Åk 9 Pojkar	19 %	↓4
Åk 9 Flickor	10 %	↓4
År 2 Gy Pojkar	15 %	↓2
År 2 Gy Flickor	8 %	↓3

Åk 9 Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de under läsåret 2016 begått allvarligt egendomsbrott	2016	Förändring 2014
Pojkar	9	↑1
Flickor	5	↑3
År 2 Gy Pojkar	8	→
År 2 Gy Flickor	2	↓1

Källa: Stockholmsenkäten (elevenkäten) 2016 och 2014

3.3.3 Avhysningar

Att ha en stabil boendesituation är en grundläggande trygghetsfaktor för alla människor. I Södertälje kommun genomförs väsentligt fler vräkningar som berör barn relaterat till jämförbara kommuner. Den tidigare regeringen införde 2007 en nollvison för vräkningar som gäller barnfamiljer.

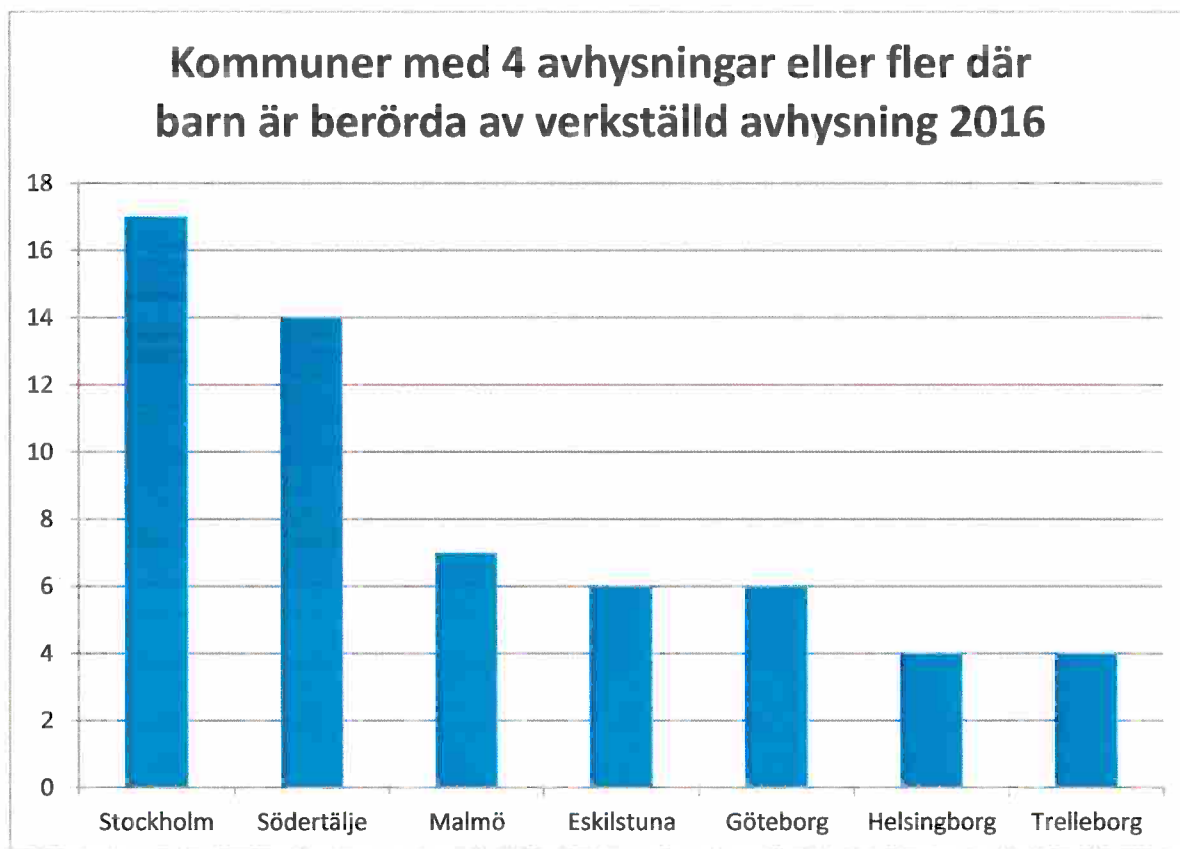
Anledning till vräkning kan vara flera orsaker; störningar, hyresskulder eller olovlig andrahandsuthyrning, i de flesta fall handlar det om hyresskulder. Information om att det är en barnfamilj som har hyrt olovligen i andra hand framkommer inte alltid i förväg, förrän vid själva avhysningen. Det kan bero på att barnen och barnens familj inte är folkbokförda på adressen. När en hyresvärd upptäcker olovlig andrahandsuthyrning sägs hyresavtalet upp, vilket kan leda till en vräkning¹⁴.

Sociala boendeenheten i Södertälje är organiserad under socialnämnden. Sociala boendeenheten arbetar med kommunens kommunkontrakt, tar beslut om sådan insats samt förvaltar organisationen runt dessa lägenheter. Sociala boendeenheten arbetar också med uppsökande verksamhet (två anställda) vid risk för avhysning till följd av hyresskuld eller störningar. En del av denna uppsökande verksamhet görs i samarbete med flertalet av Södertäljes hyresvärdar.

Vid vräkningar där det finns barn på adressen skickas en kopia och en orosanmälan till enheten för barn och ungdom. Vid kontakt med hyresgästen uppmanas denne att ta kontakt med hyresvärderna för att undersöka möjligheten att dra tillbaka avhysningen om hyresskulden exempelvis regleras eller om andra åtgärder vidtas. Om avhysningen inte dras tillbaka diskuteras andra boendeanternativ (familj, vänner etc). Sociala boendeenheten är alltid närvarande vid avhysningar och när barn är berörda finns alltid personer från enheten barn och ungdom på plats. Barnfamiljer som inte har någonstans att bo efter att de blivit vräkta ges tillfälliga jourlägenheter i väntan på en lösning för boendet¹⁵.

¹⁴ Annica Aveling, sociala boendeenheten, 2017-09-22

¹⁵ Yttrande över motionen "Inga barn ska vräkas från sina hem" SN 17/040, 2017-08-08

Källa: Kronofogdemyndigheten

Sociala boendeenheten träffar företrädare för Telge bostäder (TB) regelbundet för att gå igenom aktuella ärenden i vilka vräkning kan bli aktuell. TB är den största hyresvärderna i Södertälje och äger och förvaltar cirka 9 100 bostäder. TB har som rutin att kontakta hyresgäster med föresenad hyra via telefon eller brev. De flesta får TB kontakt med och om en betalningsuppgörelse görs kan hyresgästen behålla sitt hyreskontrakt. När TB begär avhysning meddelas kommunen 2-3 veckor innan avhysning sker. Även om TB har begärt verkställighet kan de avbryta avhysningen om betalning inkommer. Det vanligaste är att familjer med betalningssvårigheter och för övrigt prickfritt boende får bo kvar med ett uppskov. Detta förutsatt att den aktuella skulden betalas i sin helhet. Kommande inbetalningar kontrolleras under 6-12 månader. Om någon hyra inkommer sent och går vidare till Inkasso under uppskovstiden, begärs verkställighet av vräkningen¹⁶.

I Södertälje är olovlig andrahandsuthyrning och handel med hyreskontrakt ett stort problem. Kommunen har sedan år 2005 drivit frågan om en förändring gällande lagen om EBO¹⁷ och under år 2014 togs förslaget om VEBO fram i syfte att säkerställa ett värdigt boende för nyanlända. Kommunstyrelsen har sedan år 2015 tagit ett krafttag för att motverka fusk och bedrägerier inom bland annat bostadssektorn.

¹⁶ Yttrande över motionen "Inga barn ska vräkas från sina hem" SN 17/040, 2017-08-08

¹⁷ En person som bott hos vänner eller släktingar (EBO) under asyltiden kan folkbokföra sig på den adress som han eller hon bott under väntetiden och på så sätt bli bosatt i kommunen (Migrationsverket, 2017-09-22).

Tidigare ansågs trångboddhet och handel med hyreskontrakt enbart vara ett problem i Södertälje och några få andra kommuner, men på senare år har detta uppmärksammats på ett rikstäckande plan. På kommunstyrelsen 2017-04-28 redovisades förvaltningens kunskap gällande trångboddhet och fusk och handel av hyreskontrakt. Utredningen lämnades över till regeringens utredare Jan Josefsson som har i uppdrag att föreslå åtgärder mot handel med hyresrätter. I förvaltningens utredning finns problematiken kring detta utförligt beskrivet¹⁸.

Totalt 27 barns familjer blev vräkta under 2016. Av dessa blev 13 barns familjer vräkta på grund av olovlig andrahandsuthyrning. Sociala boendeenheten har inte någon information om dessa familjer då de avvek före eller under själva avhysningen. De övriga 14 barnen (7 familjer) har blivit vräkta på grund av tvist, störningar, hyresskulder eller för att de i sin tur hyrt ut lägenheten olovligt. Två familjer flyttade innan vräkningen genomfördes, en familj flyttade före vräkningen utan att meddela var de flyttat, en familj bor i jourlägenhet genom försörjningsstöd, en familj flyttade till en annan kommun, en familj bor på hotell i väntan på kommunkontrakt och en familj flyttade utomlands¹⁹.

Barn berörda av verkställd avhysning	Antal ärenden 2016	Antal barn 2016	Antal ärenden 2015	Antal barn 2015	Förändring sedan 2015
Södertälje	14	27	12	22	↑
Botkyrka	2	4	1	1	↑
Eskilstuna	6	12	4	8	↑

Källa: Kronofogdemyndigheten

3.4 Psykisk hälsa

Barnkonventionens artikel 24 är relevant för de problem som är förknippade med psykisk ohälsa bland barn. FN:s barnrättskommitté har uttryckt oro över det ökande antalet skolbarn som känner av stress och det ökande antalet fall av självmord, ätstörningar, samt över bristen på lokala program för barns psykiska hälsa.

Utvecklingen gällande den psykiska ohälsan för skolelever i Södertälje är alarmerande särskilt bland unga flickor på gymnasiet. I 2016 års elevenkät är det 42 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna som uppger att de väldigt ofta eller ganska ofta är ledsna och deppiga utan att veta varför. Medan den psykiska ohälsan bland pojkar har varit relativt stabil under 2000-talet, går det bland flickor att se en försämring sedan 2010 års undersökning. Samma trend gäller för hela Stockholms län. Skillnaden mellan könen är också i princip oförändrad även om det finns en svag tendens att pojkarna visar en något förbättrad psykisk hälsa medan flickors psykiska hälsa försämras något.

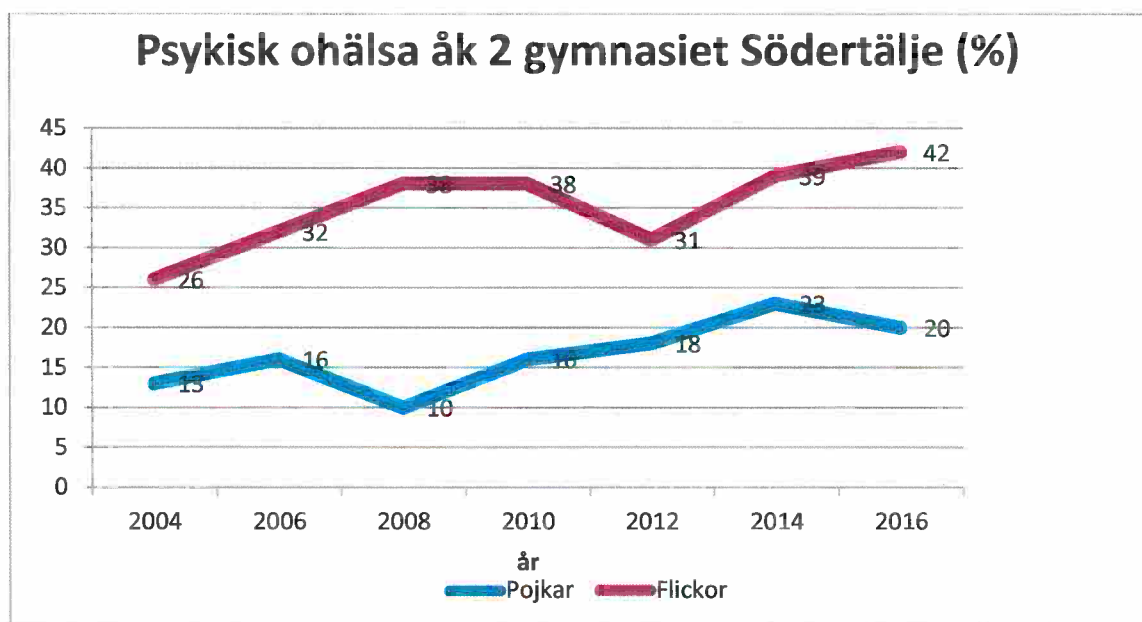
¹⁸ Förslag till beslut om överlämnanden av synpunkter till utredningen avseende åtgärder mot handel med hyreskontrakt, 2017-04-06. https://www.sodertalje.se/globalassets/politiska-dokument/kommunstyrelsen/sammantradeshandlingar/2017/2017-04-28/17_ks20170428.pdf

¹⁹ uppgift från Sociala boendeenheten, juni 2017

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de under läsåret 2016 väldigt ofta eller ganska ofta varit ledsna och deppiga utan att veta varför	2016	Förändring 2014
Åk 9 Pojkar	15 %	↑2
Åk 9 Flickor	35 %	↑2
År 2 Gy Pojkar	20 %	↓3
År 2 Gy Flickor	42 %	↑3

Andel elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet som uppgett att de någon gång under läsåret 2016 varit utsatt för mobbing	2016	Förändring 2014
Åk 9 totalt	16 %	↓ 1
Åk 2 Gy totalt	9 %	↓ 2

Källa: Stockholmsenkäten 2014 och 2016 (elevenkäten)

Källa: Stockholmsenkäten 2016 (elevenkäten) "självrapporterad psykisk ohälsa på gymnasiet"

Ungdomsmottagningen i Södertälje arbetar förebyggande mot psykisk ohälsa bland barn och unga och har tagit emot stimulansmedel från SKL (Sveriges kommuner och landsting) för att kunna utöka det förebyggande arbetet. Inom ramen för detta har ungdomsmottagningen bland annat utbildat sin personal för att bättre kunna bemöta unga med psykisk ohälsa samt haft drop-in mottagning på gymnasieskolor²⁰.

²⁰ Christina Bergefors, verksamhetschef/Barnmorska, Ungdomsmottagningen, 2017-09-26.

3.5 Skola och utbildning

Målområdet skola och utbildning refererar till artiklarna 28 och 29 i barnkonventionen.

Det totala antalet elever med behörighet till gymnasiet har ökat för samtliga program från föregående läsår, liksom antalet elever som är behöriga i engelska, matematik och svenska. Andelen behöriga till gymnasiet är generellt större för flickor än för pojkar. Dock är det färre elever i åk 9 som uppnår målen i samtliga ämnen än föregående läsår. Under läsåret 15/16 har man arbetat med att öka elevernas studiemotivation och att bidra till en mer likvärdig utbildning.

Andelen behöriga till yrkesprogrammen VT 2017	VT 2017	Förändring 2016
Totalt Södertälje	81,4 %	↑0,9

Andel som uppnått grundskolans mål*	VT 2017	Förändring 2016
Södertälje	69 %	↓3

*(lägst betyg E i samtliga obligatoriska ämnen) Södertälje

Att mäta antalet barn per lärare är ett sätt att visa på den kvalitet på skola som erbjuds i Södertälje kommun, där finns inga större skillnader från tidigare år. Däremot har andelen personal med pedagogisk högskoleexamen på kommunala förskolor, fritidshem och grundskolor sjunkit med cirka fyra procentenheter sedan 2015. På fristående grundskolor har andelen minskat med 11,5 procent och på fristående gymnasier med nästan 17 procent. Kommunen som helhet ligger på en betydligt lägre andel utbildad personal än genomsnittet för riket, förutom när det gäller lärare på kommunala gymnasier, där har Södertälje en högre andel utbildad personal.

Förskola

Antal barn per årsarbetare i förskolan	2016	Förändring 2015
Kommunal regi	5,4	0,1↓
Privat regi	4,9	

Andel personal på förskola med pedagogisk högskoleexamen i Södertälje kommun.	2016	Förändring 2015
Kommunal regi	31 %	↓4
Privat regi	31 %	↓1
Riket totalt	42 %	↓2

Fritidshem

Andel personal på fritidshem med pedagogisk högskoleexamen i Södertälje kommun	2016	Förändring 2015
Kommunal regi	16 %	↓4
Privat regi	10 %	↓1
Totalt riket	42 %	↓5

Grundskola

Antal elever per lärare grundskola	2016	Förändring 2015
Kommunala grundskolor	11,5	↑0,1
Totalt riket	12,0	↓0,2

Andel lärare med pedagogisk examen grundskolan	2016	Förändring 2015
Kommunala grundskolor	72,9 %	↓4,3
Fristående grundskolor	61,2 %	↓11,5
Totalt riket	82,2 %	↓2,6

Gymnasiet

Antal elever per lärare gymnasiet	2016	Förändring 2015
Kommunala gymnasier	11,7	↑0,7
Totalt riket	11,9	

Andel lärare med pedagogisk examen gymnasium	2016	Förändring 2015
Kommunala gymnasier	84,0 %	↑1,6
Fristående gymnasier	59,5 %	↓16,8
Totalt riket	78,6 %	↓1,1

Specialpedagoger

Andel lärare med specialpedagogisk examen i grundskolan	Förändring	
	2016	2015
Kommunala grundskolor	3,4 %	↓1,2
Fristående grundskolor	1,4 %	↓2,5
Totalt riket	4,9 %	↓0,1
gymnasiet	2016	
Kommunala gymnasiet	4,4 %	↑1,0
Fristående gymnasium	0,9 %	↓0,5
Totalt riket	2,7 %	↓2,2

Källa: Skolverkets databas (SIRIS) <http://sir.is.skolverket.se/siris>

3.6 Delaktighet och inflytande

Principen om respekt för barnets åsikter finns i artikel 12 vilket innebär att alla barn har rätt att uttrycka sin mening i beslut som berör dem.

År 2015 startade Södertälje kommuns demokratiberedning, vilken identifierat ungdomar som en prioriterad målgrupp. Ungdomar saknar i stor utsträckning möjlighet till delaktighet och inflytande över de beslut som påverkar deras vardag. Under hösten 2015 höll demokratiberedningen en medborgardialog där de föreningar som samlar många ungdomar deltog. Beredningen gav även under året förvaltningen i uppdrag att arbeta fram ett strategidokument för ökat ungdomsinflytande i samarbete med utbildningskontoret och kultur- och fritidskontoret, vilket ska beslutas om hösten 2017. Demokratiberedningen har fått extra medel åren 2017 och 2018 för att fortsätta driva ett utvecklingsarbete kring dessa frågor.

Lupp är en enkät för att kommuner, stadsdelar eller regioner ska få kunskap om ungas situation, erfarenheter och synpunkter. Undersökningen möjliggör för kommunen att få en helhetsbild över ungdomars upplevda inflytande vilket ger beslutsunderlag för att kunna anpassa åtgärder för att öka ungas inflytande. Lupp-undersökningen är ett exempel på underlag som kommunen kan använda sig av för uppföljning av barnkonventionen. I en sådan undersökning kan även situationen för barn och ungdomar med en funktionsnedsättning belysas.

Inom utbildningskontoret finns aktiva elevråd och i vissa fall elevkårer på skolorna. Ung Fritid har motsvarande ”gårdsråd” där ungdomar är med och bestämmer om respektive fritidsgårds utveckling.

3.7 Barn med funktionsnedsättning

Ungefär 15 procent, eller 300 000 av Sveriges barn och unga har en funktionsnedsättning. Flera rapporter visar att barn och unga med funktionsnedsättning mår sämre än andra barn och unga. Särskilt gäller detta de med en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF)²¹. Föräldrar till barn med funktionsnedsättning har en ökad risk att leva under utsatta förhållanden. Bland annat arbetar de i lägre utsträckning än andra föräldrar och har i högre utsträckning en ekonomiskt utsatt situation²².

Enligt Barnombudsmannen visar flera studier på att barn med funktionsnedsättning oftare utsätts för kränkningar och trakasserier än andra barn. Siffrorna varierar mellan olika studier, bland annat beroende på hur frågan ställts och hur man definierat kränkningar och trakasserier. Studien visar att 20 procent av de elever som angett någon form av kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning att de någon gång blivit slagna jämfört med 10 procent av övriga elever, barn med funktionsnedsättning löper fyra gånger så stor risk att utsättas för mobbning, cirka 30 procent av unga med funktionsnedsättning blir mobbade eller utfrysta jämfört med 12 procent bland övriga unga. Elever i särskolan löper stor risk att bli socialt isolerade eller hålla sig för sig själva. Särskoleelever riskerar också att bli utsatta för trakasserier och diskriminering på grund av att de går i särskolan²³. Barn och unga med en funktionsnedsättning skattar sin hälsa som sämre, trivs sämre med livet, trivs sämre i skolan och är mer utsatta för mobbning än andra barn²⁴.

---

²¹ Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd, Barnombudsmannen, Stockholm 2016.

²² Statens folkhälsoinstitut, Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning, 2012

²³ Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd, Barnombudsmannen, Stockholm 2016.

²⁴ Statens folkhälsoinstitut, Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning, 2012

§ 40 Barnbokslut 2016

Dnr: KS 17/238

Sammanfattning av ärendet

Kommunens barnbokslut syftar till att ge en översiktlig bild av barnens situation och tar sin utgångspunkt i barnkonventionens barnrättsperspektiv. Liksom tidigare år lyfts problemet med barnfattigdom som har en stor påverkan på barns livsvillkor. Positiva trender som kan utläsas från årets elevenkät är att ungdomars självrapporterade alkohol och tobaksvanor fortsätter förbättras. Däremot ökar den psykiska ohälsan drastiskt hos kommunens tonåringar. Alarmerande siffror från barnhälsovården är att 20,4 procent av kommunens 0-4 veckor gamla barn utsätts för tobaksrök i sin hemmiljö. Det är av stor vikt att kommunens verksamheter arbetar förebyggande och främjande för att förbättra barnens uppväxtvillkor.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse från kommunstyrelsens kontor daterad 2017-09-29

Kommunstyrelsens kontor, Rapport 2017-09-29, Barnbokslut 2016

Yrkanden

Ordförande Ewa Lofvar Gerdsdotter (MP) yrkar bifall till kontorets förslag med tillägg att hållbarhetsutskottet bjuder in en sakkunnig till ett av utskottets kommande möten för att informera om orosanmälningar av barn och unga.

Alexander Rosenberg (M) bifaller ordförandens yrkande med tillägg att till nästa års barnbokslut lägga till statistik om självmord och hedersstrukturer.

Ordföranden bifaller Alexander Rosenbergs (M) yrkande.

Hållbarhetsutskottets beslut

Hållbarhetsutskottet tillstyrker barnbokslut 2016 med tillägg att hållbarhetsutskottet bjuder in en sakkunnig till ett av utskottets kommande möten för att informera om orosanmälningar av barn och unga samt att till nästa års barnbokslut lägga till statistik om självmord och hedersstrukturer.

Beslutet skickas till
Akten

Kommunstyrelsen

Enheten för utredning och hållbarhet

Justerares signum

Anslagsdatum

2017-10-24

Utdragsbestyrkande